

UDK 811.163.42:81'27:81'246:81'38

IDIOMSKA RASLOJENOST HRVATSKOGA JEZIKA — STILOVI I REGISTRI

Zrinka Jelaska

*Sveučilište u Zagrebu,
Katedra za hrvatski standardni jezik,
Odsjek za kroatistiku Filozofskoga fakulteta,
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb, Hrvatska,
tel. +385-1-4092 074,
e-mail: zjelaska@ffzg.hr*

U radu se raspravlja o raslojenosti jezika na različite idiome koja izvorne govornike čini okomito višejezičnima kako bi se pokazala složenost građe u ovladavanju njima za izvorno-jezične i za inojezične govornike. Radi usustavljivanja u raščlanjivanju pojedinih idioma neki su nazivi pojedinih kategorija predloženi u ovom radu za hrvatski prema nazivima koji već postoje u drugim jezicima, a drugi su ustustavljeni izborom jasnijih odrednica i kategorija iz postojećih podjela, poglavito registar i potkategorija formalnosti. Raslojenost jezika na idiome pokazuje se na primjeru hrvatskoga, no kategorije vrijede i za druge jezike. Nakon kratkoga predstavljanja naziva jezik, idiom, kod, stil, varijanta, varijacija, varijetet predstavljeni su i prostorni (geolekti), društveni (sociolekti), funkcionalni (funkciolekti) i situacijski idiomi (situolekti) te višeznačnica registar. Na kraju se predstavljaju modeli višeslojnosti koji objedinjuju idiome o kojima se u radu raspravljalo. Pokazalo se da se određivanje postojećih naziva unutar podjele na glavne vrste raslojavanja može učiniti preglednijim ako se ljestivica formalnosti jednoznačno pripiše situacijskim stilovima ili situolektima pa se tako oslobodi od prevelike višeznačnosti ne samo naziv stil, nego i naziv registar.

Ključne riječi: hrvatski jezik, okomita višejezičnost, funkciolekt, situolekt, registar.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2018.69.9294>

Uvod. Višeznačnica *jezik* i u jezikoslovlju se različito određuje uslijed različitih teorijskih okvira i stavova jezikoslovaca. Primjeri su odrednica [16]: jezik je apstraktan sustav koji se ostvaruje jezičnim djelatnostima: prijammim (slušanjem, čitanjem, gledanjem, opipavanjem) ili proizvodnim (govorenje, pisanje, znakovanje, dodirivanje); jezik je sredstvo kojim se iskazuje značenje; jezik je jedinstveno ljudsko sredstvo za sporazumijevanje usklađeno s društvenim, prostornim i vremenskim odnosima te okruženjem.

No kada se govori o konkretnomu jeziku, primjerice hrvatskomu ili ukrajinskomu, jezik označava društveno-jezičnu pojavu koja objedinjuje različite idiome. Kao otvoren i dinamičan sustav jezik je sastavljen od niza podsustava usklađenih s društvenom ili prostornom raslojenošću govornika na jednomu jezičnomu ili kulturnomu prostoru [12], mogu svjesno pokazivati svoje društveno podrijetlo i time pripadnost određenoj društvenoj skupini, poput ruralnoga ili urbanoga, regionalnoga, shvaćenu kao pripadnost određenomu prostoru ili pak kao pripadnost određenomu tipu kulture. Jezikom pojedinci mogu iskazivati stav prema onomu što su jezično proizveli i okolnostima u kojima to proizvode, primjerice duhovitom,

ironičnom, sarkastičnom ili kakvom drugom jezičnom proizvodnjom. Jezikom pojedinci mogu iskazivati i odnose s drugim ljudima, pa proizvode tekstove različitoga stupnja formalnosti, poput prisnoga, formalnoga, kolokvijalnoga.

Raslojenost jezika na različite idiome u ovomu se radu oprimjeruje na hrvatskome, no pojava različitih vrsta idioma i njihove kategorije vrijede i za druge jezike. Ta raslojenost (hrvatske) izvorne govornike čini okomito višejezičnima, iako ni jedan pojedinac ne vlada svim (hrvatskim) idiomima. I sam pojam raslojenosti naziva se u hrvatskome različito, pa primjerice uz nazive dijatopijski (prostorni), dijastratijski (društveni) i dijafazijski (situacijski) slijede riječi: varijeteti [24], varijacije [3], varijabilnosti [3], dimenzije, različitosti, uvjetovanosti, diferencijacije, slojevi. Radom se žele i usustaviti nazivi općih kategorija višeidiomnosti jednoga jezika te ponekih posebnih kako bi se pokazala složenost bilo kojega jezika. Nakon predstavljanja nekoliko osnovnih naziva raspravlja se o prostornim i društvenim, funkcionalnim (funkciolekti) i situacijskim idiomima (situolekti) te višeznačnici registar. Na kraju se predstavljaju modeli višeslojnosti, koji objedinjuju idiome o kojima se u radu raspravljalo.

Osnovni pojmovi

Idiom. Naziv *idiom* označava bilo koji oblik jezične opstojnosti, odnosno jezičnu opstojnost bez njegova društvenoga određenja (engl. *lect*). Naime, društveni je položaj svakoga idioma složen pojam koji ovisi o okolnostima i mijenja se s vremenom, a na jezične se uloge koje jezik, odnosno idiom ispunjava, može gledati iz različitih kutova [4: 43]. Idiom može biti cijeli jezik poput *ukrajinskoga jezika*, standardni jezik poput *hrvatskoga standardnoga jezika*, narječje poput *kajkavskoga*, dijalekt poput *štokavskoga ikavskoga*, interdijalekt poput *općečeškoga*, mjesni govor poput *postirskoga* ili *ozaljskoga* itd.

Kôd. Jedan je od sinonima nazivu jezik *kod* (engl. *code*), koji se u tomu značenju pojavljuje u nazivima *preključivanje koda* ili *prebacivanje koda*, no kao višeznačnica *kôd* često ima širi opseg značenja i odnosi se i na druge sustave znakova, poput Morseova koda. No kada je kontekst jasan, *kôd* može značiti neki idiom, ili njegovu podvrstu.

Standard. Standard je društvenokulturna kategorija, rijetko se određuje samo na temelju jezikoslovnih obilježja, uglavnom ulogu igra društvo, posebno politika. On je svjesno i izravno normiran (što znači da su određena uzorna jezična obilježja u zajednici koja se njime služi pomoću normativnih propisa) u svim svojim djelatnostima (govorenje, pisanje, čitanje, najrjeđe slušanje) i razinama. Uglavnom se navodi da je on samosvojan, što znači da nije ovisan bilo o kojemu idiomu (tako ni svojoj dijalektnoj osnovici); da je višefunkcionalan jer pokriva sve potrebe javnoga sporazumijevanja, što znači da se njime može služiti u različitim situacijama; da je postojan u prostoru, a prilagodljiv u vremenu (tzv. elastična stabilnost). Standardni se idiom može odrediti i kao jedini idiom koji je prikladan za uporabu u svim situacijama, dakle u prostorno, vremenski i društveno udaljenim odnosima njegovih govornika pa neki jezikoslovci navode sviefunkcionalnost (omnifunkcionalnost) umjesto višefunkcionalnosti [16]. Sviefunkcionalnost hrvatskoga standardnoga jezika uključuje i sporazumijevanje u područjima koja se tradicionalno nisu smatrala obuhvaćena standardom ili se standardolozi nisu previše njima bavili, poput prisnih razgovora, obraćanja djeci, kućnih poslova, stanovanja, kulinarstva, automehanike. Standardni je idiom središnji idiom unutar okomite višejezičnosti njegovih izvornojezičnih govornika.

Stil. Načinkojim pojedinac jezično proizvodi kako bi iskazao svoj društveni položaj, podrijetlo, stav ili formalnost te se svjesno ili podsvjesno usmjerio ka razlikovanju ili što

većoj sličnosti sa sugovornikom naziva se njegovim stilom ili načinom (engl. *style* ili *manner*). Stil se u sociolingvistici odnosi i na inačnost unutar registra, a ta je inačnost uvjetovana pojedinčevim društvenim izborima [29: 8]. Jezik pojedinca, njegov idiolekt, može se nazvati i njegovim stilom, iako on uključuje vrlo širok raspon idioma. Stilom se nazivaju i uloge, odnosno funkcije [8] pa se govori o funkcionalnim stilovima. Stilom se katkada nazivaju i idiomi koji su odraz situacijskih čimbenika, kao što su primatelji, okolnosti, tema, zadatak. To bi značilo da se različitim stilom primjerice govori s odraslima, starcima, mladima, djecom.

Jezične djelatnosti. Kako je jezik apstraktan sustav koji se ostvaruje jezičnim djelatnostima, svaka jezična djelatnost ima svoje osebjnosti. Primjerice, ima riječi koje se najčešće govore, ali se izbjegavaju u pisanju, ili se i ne zapisuju, poput poštapalica *aa*, *jel*, uzvika *hm*, *ajme*, *ajde*, *ap-ćiha*. Neke se riječi drugačije doživljavaju kada su izgovorene nego kada su napisane, poput vulgarizama. Ima riječi koje se samo ili uglavnom pišu, poput eufemizma *prokletstvo!*

Dvije podvrste govorenja, govor i razgovor, također se razlikuju. Razgovor se češće proizvodi svakodnevnim stilom od govora. K tomu se u razgovoru govornik svjesno ili podsvjesno usmjerava ka razlikovanju ili što većoj sličnosti sa sugovornikom. Stoga je i sam naziv *razgovorni stil* višeznačan. Katkada uključuje razgovorna obilježja standardnoga jezika, dakle razgovaranje kao jezičnu djelatnost; katkada nestandardna obilježja, primjerice regionalna, dijalektalna. Ovo drugo katkada se pripisuje tzv. supstandardu ili substandardima [8], a katkada uopće ne pripada standardu, pa tako Katičić [18] o razgovornomu jeziku kaže: *Svaki standardni jezik, koliko god je u sebi čist i čvrsto određen komunikacijski sustav, postoji i rabi se uvijek uz razgovorni jezik sredine u kojoj žive njegovi govornici. U njegovoj porabi uvijek je prisutan i taj razgovorni jezik. Omjer njihove prisutnosti i kolika je i u kojim situacijama tolerancija prema jednomu ili drugomu od njih, to određuju jezični uzus i društveni odnosi. Različito je od sredine do sredine. Od toga zavisi što je kada umjesno.*

Vernakular. Svakodnevni govor određene jezične zajednice naziva se vernakularom (engl. *vernacular*). Sinonim mu je mjesni ili lokalni govor. Označava domaći idiom koji se redoviti rabi na nekomu području za razliku od standardnoga, nacionalnoga ili službenoga idioma. Prototipno je to idiom kojim se mjesna zajednica spontano služi i kojim se na tom mjestu govorilo odavno ili *oduvijek*.

Varijanta, varijacija, varijetet. U novije se vrijeme u hrvatskoj stručnoj literaturi pojavljuju i neki drugi nazivi umjesto idioma. Nazivi *varijanta*, *varijacija* i *varijetet*, redom međunarodnice, višeznačni su kao i njihove istovrijednice u drugim jezicima, poglavito engleskomu. U nastavku će se navesti samo novija uporaba u nekim mahom hrvatskim sociolingvističkim radovima.

Varijanta. Varijanta (engl. *variant*) u hrvatskome je višeznačnica koja se, osim u najčešćemu pojmu *inačica*, pojavljuje i kao sinonim ostalim dvjema riječima. Kako je povijest uporabe toga naziva i pojma u hrvatskome vrlo složena i opterećena, ovdje će se samo spomenuti da se u hrvatskomu prijevodu teksta D. Halwacha [12: 231] rabi u višerječnomu nazivu *funkcionalna varijanta*, na idućoj strani *stilska varijanta*, pri čemu prevoditelj S. Turković u bilješci navodi kako na temelju različite semantike engleski naziv *style* ne odgovara posve hrvatskomu leksemu *stil*.

Varijacija. Varijacija (engl. *variation*) u jeziku često znači 'bilo kakva inačica' u jeziku. Ona se smatra i temeljnim jezičnim obilježjem, a katkada je nadređenica stilskim i registarskim razlikama. U tom smislu K. Mićanović [24] navodi da se isti jezik različito govori

i piše, ovisno o govorniku, okolnostima, vremenu i mjestu, tj. o posebnim društvenim uvjetima u kojima se taj jezik upotrebljava, a “*svaka od tih različitih varijacija u kojima se jezik pojavljuje naziva se varijetatom*”. Varijacija se u nekim pristupima odnosi na različitost proizvodnje prema spolu, dobi. Varijacija se kao dio dvočlane riječi ili višerječnoga naziva *terminološka varijacija* objašnjava međudjelovanjem jezika sa stvarnim svijetom i pobuđivanjem vidova određenoga pojma važnih za određeni kontekst, a uvjetovana je kognitivnim, komunikacijskim i funkcionalnim čimbenicima [2].

Varijetet. U novije se vrijeme u hrvatskome naziv *varijetet* (engl. *variety*) pojavio u okviru tzv. lingvistike varijeteta. Za njega se pojednostavljeno može reći da je to usustavljen obrazac jezične uporabe, iako “*teško je dati jednoznačnu i potpuno zadovoljavajuću definiciju varijeteta. Razlog tome jest da se jezični varijetet ne može definirati ako se uzimaju u obzir samo jezična obilježja, nego se moraju uzeti u obzir i izvanjezični činioci, poput društvene grupe, područja, dobi, spola i sl.*” [24]. Tako se i naziv *standardni jezik* i u hrvatskome zna zamijeniti nazivom *standardni varijetet* jer se smatra da je naziv *jezik* nejasan i da često sadrži vrijednosti sud. Navodi se da se jezik shvaća kao društvena pojava koju “*čini niz varijeteta, a jedan je od tih varijeteta i standardni*” [23: 6]. “*Dakle, varijeteti se smatraju zbiljskim, jedinstvenim oblicima u kojima se pojavljuje jezik, oni su konstrukti koji je najbliži empirijskoj stvarnosti.*” [24]. U tomu smislu na hrvatskome često zamjenjuje ono što se na engleskome naziva standardnim dijalektom (engl. *standard dialect*), ali naziv *standardni dijalekat* kroatistima je, a vjerojatno i ostalim slavistima (za razliku od nekih anglista) gotovo oksimoron, pa nije prihvatljiv.

Visoki i niski varijetet. U hrvatskomu se jezikoslovlju u novije vrijeme pojavljuje i podjela na dva varijeteta: niski i visoki. Utemeljena je na Fergusonovoj teoriji iz 1959. o diglosiji i u hrvatskome je u prijevodu S. Turkovića predstavljena kao viša i niža varijanta [12: 221], odnosno na novijim razradama u okviru lingvistike varijeteta [12: 225]. Te su nazive, koji su zamijenili naziv visoki stil ili opisnije nazive poput birani stil i slično, prihvatili i neki jezikoslovci koji se bave i poučavanjem hrvatskomu kao inomu jeziku [31, 22, 30]. Naziv visoki i niski varijetet standardnoga hrvatskoga jezika uveo je D. Kalogjera [19: 556], koji smatra da prosječni hrvatski govornici obrazovanjem uspijevaju ovladati niskim varijetatom, a da se visokim služi uglavnom uža akademska filološka zajednica. S. L. Udier i M. Gulešić Machata [31] smatraju da je niži varijetet razgovorni idiom, dok M. Matešić [21: 42] niski varijetet smatra uzusom, koji je neutralan, uobičajen, opći, uprosječen, dok je visoki norma zapisana u priručnicima. Istraživanje pisanoga akademskoga diskursa M. Matešić i M. Plešković [22: 391] među riječkom akademskom zajednicom pokazalo je da se niski varijetet smatra učestalijim, spontanijim i jednostavnijim, dok nekim značajkama visokoga “*... ispitanici pridaju status pravilnosti, ljepote, uzvišenosti, profinjenosti i artificijelnosti*”, a autorice smatraju da uzvišenost pomiče visokoga iz stilistički neutralnoga u ekspresivni. Treba istaknuti da je sasvim prirodno da standard nije spontan način sporazumijevanja, odnosno da se doživljava kao *artificijelan* jer je standardni idiom uslijed svjesnoga odabira, planiranja i njegovanja nužno i umjetan, iako je najčešće utemeljen na jednomu prirodnomu idiomu. Kako ga treba učiti i nadgledati njegovu proizvodnju, razumljivo je da prosječni govornici standardni idiom, svakako njegov visoki varijetet, doživljavaju kao umjetan, a onda i knjiški ili arhaičan.

Kao što se vidi iz ovoga kratkoga pregleda, opseg značenja pojedinih naziva kao što su stil, varijanta, varijacija, varijetet, registar dijelom se preklapaju ili se naizmjenice rabe

kao da su sinonimi. U radu će se usustavljanjem odabranih pojmova pokušati razriješiti značenje naziva stil i registar.

Različiti idiomi jednoga jezika. U sporazumijevanju se na prostoru pojedinoga jezika pojavljuju prostorni, društveni, vremenski, funkcionalni, situacijski, medijski itd., ali i pojedinačni idiomi, iako su često oni i pomiješani. Svi jezici nemaju jednak stupanj svih tih raslojenosti na različite idiome, iako glavninu dijele. Za razliku od susjednoga mađarskoga jezika, koji je prostorno jednolik, među slavenskim su jezicima razlike veće ili velike.

Neke su razlike uzrokovane poznatim dijalektnim lancima ili dijalektnim kontinuumom, gdje su u nizu dijalekata najbliži od njih najviše srodni i međusobno najslbličniji—oni imaju zajedničke crte koje se ne vide kada se uspoređuju standardni jezici ili dijalekti s krajeva tih lanaca. Primjerice, od triju slovačkih narječja zapadnoslovačka su srodna češkima, posebno moravskima, a istočnoslovačka poljskima i tzv. karpatskorusinskima [24: 95] i zapadno-ukrajinskima. Hrvatski se i među slavenskim jezicima ističe narječnom raznolikošću koja je veća od raznolikosti nekih slavenskih jezika međusobno.

Druge su razlike uzrokovane vrstom društvenih odnosa pa tako u jednom jeziku bitnu ulogu može igrati odraz klasne podijeljenosti (primjerice engleskome) koje u drugomu jeziku nema, ili bar nema na način istovrijedan prvomu (primjerice hrvatskome).

Treće su razlike uzrokovane prototipnom dvojezičnošću, primjerice uslijed dugogodišnjega nadređenoga položaja jednoga srodnoga jezika ili jezika etničke manjine, poput ruskoga u Bjelorusiji gdje se razvio i miješani rusko-bjeloruski idiom pod nazivom *trasjanka* [9: 144] i u Ukrajini, gdje se razvio ukrajinsko-ruski idiom *suržyka* [6].

Izvorni su govornici u načelu okomito višejezični: usvajaju svoji materinski idiom, tijekom obrazovanja ovladavaju standardnim idiomom (zvao se on tako ili kako drugačije), redovito u čitanju i pisanju, pa njime vladaju do nekoga stupnja; a bar prijamno donekle vladaju i mnogim drugim idiomima svojega jezika. Ta složenost hrvatskoga pokazuje se velikom preprekom koju bi inojezični učenici trebali ovladati da dosegnu razinu sličnu razini izvornoga govornika jer velik broj hrvatskih idioma nije moguće naučiti, nego ih treba usvajati budući da nisu dovoljno opisani niti imaju priručnike. Ovladanost pojedinim idiomom ovisi u visokomu stupnju o potrebama pojedinca, posebno motivaciji i stavu prema tomu idiomu, unosu kojemu je bio izložen i okolnostima njegova ovladavanja idiomima. Ni jedan izvorni govornik ne vlada svim idiomima svojega jezika, vjerojatno nitko ne vlada ni polovicom svih hrvatskih idioma.

Inojezične bi učenike hrvatskoga bilo vrlo štetno poučavati svim idiomima kada bi to i bilo moguće jer bi ulaganje bilo u potpunomu neskladu s mogućom uporabom, a k tomu bi potpun opis uporaba svih obilježenih jezičnih jedinica bio vrlo zahtjevan posao za jezikoslovce. Vrlo je bitno svojstvo standarda činjenica da se njime tek dijelom može ovladati usvajanjem, da ga je nužno učiti, što dijeli s inojezičnim idiomima. Inojezični su učenici hrvatskoga u sličnu položaju s izvornojezičnim govornicima po tomu što i jedni i drugi moraju standard učiti da bi njime ovladali, što znači svjesno se truditi da njime ovladaju, a za to su im potrebne prikladne glotodidaktičke okolnosti, poglavito priručnici.

1. Prostorni idiomi ili geolekti. Prostorni se idiomi zajednički nazivaju geolektima (engl. *geolect*), katkada i aerolekt (engl. *aerolect*). Opći je naziv bio svojedobno i dijalekt, oko kojega se izgradila i dijalektologija. No kako je dijalekt višeznačnica (posebno u angloameričkoj sociolingvistici i dijelu hrvatske pod njezinim utjecajem), a k tomu su dijalekti tradicionalno

shvaćani kao seoski idiomi, bolje je kao nadređenicu odabrati geolekt. Danas se sve više pojavljuju nazivi kao što su pokrajinski idiomi ili *regiolekti*, mjesni idiomi ili *topolekti*, gradski idiomi ili *urbanolekti*, idiomi metropole ili *metrolekti*. Među prostornim su idiomima danas i u Hrvatskoj sve važniji pokrajinski ili regiolekti uslijed velike pokretljivosti ljudi i preseljavanja u druge krajeve zemlje, dok je važnost topolekta uglavnom sve manja. Katičić [18] smatra da hrvatski ima pet pokrajinskih idioma: *Hrvati pak, uzevši u grubo, imaju pet tipova razgovornoga jezika različitih u različitim dijalekatskim ozračjima. To su razgovorni jezici sjeverozapadne Hrvatske, onaj sjevernoga Jadrana, dalmatinski, slavonski i bosanski s hercegovačkim. ... Treba, dakako, upoznavati i druge hrvatske razgovorne jezike i naučiti živjeti s njima.*

2. Društveni idiomi ili sociolekti. Društveni se idiomi nazivaju sociolektima. Usvajajući svoj vlastiti materinski idiom u obiteljskoj jezičnoj zajednici govornici se susreću i s ostalim društveno određenim idiomima te različitim registrima koji se rabe u određenim okolnostima, tj. određenoj društvenoj situaciji, u određene svrhe, npr. na nastavi, prilikom kupovanja, u vjerskim obredima. Jedna je od odrednica sociolekta i da se jezik različito proizvodi iskazujući vlastita obilježja, odnos prema sadržaju u odnosu na okolnosti i odnos prema primateljima, bili oni slušatelji ili čitatelji, u određenoj situaciji. Jezikom pojedinci mogu pokazivati svoj društveni položaj, mogu se predstavljati kao znanstvenici, poput liječnika koji izlaže na znanstvenomu skupu; sustručnjaci, poput liječnika koji razgovara s drugim liječnikom; stručnjaci, poput liječnika koji razgovara s pacijentom; učitelji koji poučavaju ili učenici koji traže objašnjenja; laici koji govore na temelju iskustva i dr.

3. Funkcionalni idiomi ili funkciolekti. Idiomi koji su određeni svojom ulogom ili funkcijom nazivaju se u hrvatskome različitim funkcionalnim stilovima. U hrvatskomu jezikoslovlju obično se navodi pet funkcionalnih stilova. Imaju inačna imena, jednočlana ili dvočlana kao složenice ili polysloženice, navedena su u (1), pri čemu katkada nisu polysloženice, nego složenice pa se pišu bez spojnice.

(1) znanstveni	ili	stručno(-)znanstveni
administrativni	ili	administrativno(-)poslovni
novinarski (ili publicistički)	ili	novinarsko(-)publicistički
književni (ili beletristički)	ili	književno(-)umjetnički razgovorni

Funkcionalni stilovi imaju podređenice (nazivaju se podstilovima), poput zakonodavno-pravnoga, društveno-političkoga, diplomatskoga, personalnoga u administrativnomu, koji se mogu dalje dijeliti, primjerice književnoumjetnički na dramski, pjesnički, prozni. Budući da za stilove postoje iscrpni popisi, koliko se god oni razlikovali, a za podstilove ne, na pitanje koliko ih je nema jedinstvenoga odgovora.

Kao poseban funkcionalni stil u nekim se drugim jezicima spominje i reklamni jezik (njem. *Werbesprache*, engl. *Advertising language*), koji Silić i Pranjković [28: 378] smatraju podvrstom administrativno-poslovnoga stila.

Biblijski je stil poseban stil biblijskih izvornika koji se prenose u jezike prijevoda i prepoznatljivi način kako se na te jezike prevode. U hrvatskome je biblijski stil odmah prepoznatljiv po postpoziciji sročnoga atributa, aoristima, imperfektima, niječnim imperativima, vezničkomu *i*, isticajnomu *i* [25], ali još nije ustaljeno smatra li se vlastitim (šestim) stilom ili podvrstom književnoumjetničkoga.

Neki od funkcionalnih stilova dijele podstilove s drugim stilom, zato se zovu miješani ili hibridni podstilovi, poput esejističkoga koji pripada i publicističkome i književnoumjetničkome.

Iako neki autori smatraju književnoumjetnički posebnim stilom, svojevrsnim nadstilom koji ne pripada standardu [16], [30]), u ovom se radu podupire stav kojim je rasprava o odnosu standarda i funkcionalnih stilova zaključila L. Hudeček [15] izjavivši da se funkcionalni stilovi ostvaruju u standardnomu jeziku i izvan njega. Autorica je navela da književnoumjetnički, razgovorni i dijelom publicistički stil oblikuju standard, on iz njih po potrebi uzima pa oni pripadaju i stilistici i normativistici. Administrativni, znanstveni i dijelom publicistički stilovi su koje standard oblikuje i pripadaju normativistici. L. Hudeček [15] navodi: “*Treba razlikovati stilove standardnog jezika od jezičnih stilova koji se u standardnome jeziku ostvaruju samo svojim (većim ili manjim) dijelom: književnoumjetnički funkcionalni stil standardnog jezika od književnoumjetničkog stila koji ne pripada standardnomu jeziku (npr. dijalektna poezija), razgovorni funkcionalni stil koji pripada standardnomu jeziku od razgovornog stila koji ne pripada standardnomu jeziku (npr. razgovor na dijalektu, žargon)*”.

Kako bi nazivlje bilo usklađeno i jednorječno, što je odlika dobrih naziva, za funkcionalne stilove predlaže se naziv funkciolekt, tj. idiom određen funkcijom, što je čest naziv u engleskome (*functiolect*) i njemačkome (*Funktiolekt*).

Situacijski stilovi ili situolekti. Stil se često raščlanjuje na ljestvicu po formalnosti, iako neki sociolingvisti, posebno u novije vrijeme, takve idiome nazivaju varijacijama registra. Kao jedan od razloga navodi se činjenica da je *stil* toliko višeznačan da teško služi kao sociolingvistički naziv [32], iako je i dalje prikladan u književnosti.

No, i naziv registar prilično je opterećen višeznačnošću, kao što će se vidjeti dalje u tekstu..

K tomu se, osim sa stilom, registar katkad naizmjenice rabi i s različitim ulogama ili funkcijama jezika. Primjerice C. Grinevald Craig [10] rabi naizmjenično funkcije, stil, odnosno formalnost i registar govoreći o umiranju jezika. Navodi kako je početak umiranja nekoga jezika gubitak pojedinih viših funkcija (engl. *function*), poput uporabe jezika u javnosti, ali da katkada umiranje jezika najprije dohvaća niske registre (engl. *register*), dok je zadnji sačuvan najformalniji registar.

Stupnjevi formalnosti osim stilovima ili registrima nazivaju se i stilističkim varijantama, funkcionalno-situativnim stilovima, individualnim repertoarima [12: 232], koji se mogu sažeti u dvije skupine: formalan (ritualiziran, formalan, konzultativan) i neformalan (opušten, blizak).

U ovom se radu prihvaćaju podjela na neformalne i formalne situacijske stilove te nazivi opušten i blizak. Predlaže se *savjetodavni* umjesto *konzultativnoga* i *svečani* umjesto *ritualiziranoga*, *službeni* umjesto podređenice *formalni* (neprikladne i u prethodnoj podjeli jer je istoizrazan s nadređenicom *formalni*), i zato što riječ u općemu jeziku ima i to značenje (npr. *ponašala se službeno* ili *razgovarala je sa mnom službeno, kao da me ne pozna*). Unesen je i *okamenjeni* kao šesti situacijski stil.

Dakle, stupnjevanje idioma po formalnosti svrstava se i u stil, i u registar, i među varijetete. U ovom se radu radi razlikovanja predlaže naziv *situacijski stil*, za koji postoji i naziv *situolekt* (njem. *Situolekt*, engl. *situolect*), umjesto registar kako bi registar ostao slobodniji za druga značenja. Za hrvatski se čini prikladnijim uporabiti *situolekt* kao naziv za situacije s različitim sugovornicima (bliskima, poznatima, nepoznatima), uključujući način jezičnoga međudjelovanja (privatno, javno, polujavno te jednosmjerno i obostrano, tj. višestrano). Iako

je ovaj naziv prilično rijedak, ima različit opseg značenja. Prvotno je na njemačkome [20, 33] uporabljen nešto uže, kao vrsta međudjelovanja, odnosno odabir između monologa i dijaloga, simetričnoga ili asimetričnoga, no katkada se rabi i šire jer uključuje i temu, ili tekstne vrste. Sama se situacija katkada doživljava izrazito široko, tako da su u nju primjerice uključeni *govornik i slušalac, što znači njihov mjesni i društveni identitet i status, njihovo znanje o jeziku i znanje o svijetu, zatim je uključen medij, dakle pisana i usmena komunikaciju te socijalni kontekst i tema* [24].

Cijeli je raspon formalnosti od prisnoga idioma ili situolekta, koji se pozitivno doživljava kao prirodan, a negativno kao neobrazovan i nestručan, do službenoga idioma ili situolekta, koji se pozitivno doživljava kao izrazito pristojan (primjerice protokolarni pozdravi), ali negativno kao ukočen i neživ, čak pretenciozan, što se katkada odnosi i na okamenjeni. Jasno je da to ovisi i o pojedinoj kulturi, jer su u nekima upravo formalniji izrazito pozitivni, a opušteniji ili poučavateljski kada su javni od donekle negativni do jako negativni.

1. Prisan. Prsnim se stilom (engl. *intimate*), odnosno situolektom sporazumijevaju sudionici koji se dobro poznaju i u blisku su odnosu. On je osoban, a ne javan. U njemu je vrlo važan neverbalni sloj sporazumijevanja pa su u njemu česta izostavljanja. Stoga iskazi djeluju negramatično, kao primjeri u (3), (4) i (5). U pismu, danas u mobitelnomu ili računalnomu sporazumijevanju, ima mnoštvo pravopisnih odstupanja, česti su sleng i žargon, što znači da prisni situolekt može izlaziti izvan okvira standardnoga jezika.

- (3) *Te tata čeka? Ak ne, buš došla na kavu. Ne?! Neš ti muke! Onda niš, bok!*
- (4) *Što's s njim? Piće? Bljak! Si dobro?*
- (5) *Si doma? Po putu me zadavila Maja. Doću za pol sata.*
- (6) *Ispipala sam tajnicu i prokljuvila da je deki pouzdan ko naš stric.*
- (7) *Čoksa skužila da markiramo i pošizila kad je vidla da nas boli džon za neopravdane. Neš ti tragedije!*

U prisnomu situolektu česte su osobne aluzije i rječnik koje poznaju samo članovi obitelji ili bliski prijatelji. Stoga prisni situolekt često zna biti slabo razumljiv ili nerazumljiv drugima jer ne znaju pozadinu, odnosno okolnosti značenja. Primjer može biti riječ *pinaten* koja znači 'osoba koju netko proglašava prijateljem jer (misli da) ima što zajedničko s njim ili su se jednom-dvaput družili, a ne zna joj ni (pravo) ime'. Nastala je u ranomu razvoju dječjega jezika kada je dijete za drugu djecu iz parka koja su se s njim zajedno igrala nazivalo *pinaten* jer nije još dobro znalo govoriti ni fonološki ni značenjski, a obitelj je tu riječ proširena značenja uključila u svoj rječnik.

2. Opušten. Opušten je situolekt (engl. *casual*) i osoban i javan, njime se služe prijatelji i znanci. Naziva se i neformalnim. Iako je odnos između proizvođača, primatelja i teme poznat, gramatika je u svakodnevnomu situolektu važnija nego kod prisnoga. Česti su skraćeni oblici, kao u (8), metaforizmi, kao u (9) i frazemi (10), sleng, kao primjeri u (11) i (12). Neki su primjeri u njima referencijalnim značenjem slični primjerima prisnoga situolekta. Budući da je ponuđena pozadina, odnosno okolnosti značenja, drugima taj situolekt može biti razumljiv. On dijelom može biti dio razgovorne (pod)djelatnosti standarda, ali dijelom ne pripada standardu.

- (8) *Jel' te tata čeka? Ako ne, bi ti s nama na kavu? Onda ništa, denja!*
- (9) *Što ćeš s njim, ići na piće? Ne! Jesi dobro?*

- (10) *Dok sam se dovlačila do faksa, presrela me Maja. Eto me za pola sata.*
 (11) *Raspitala sam se kod tajnice i shvatila da to dekanu nije ni na kraj pameti.*
 (12) *Raska je čula da cijeli razred markira i dobila slom živaca kada je shvatila da ih više brine kulja nego neopravdani. Koja tragedija!*

Savjetodavni. Savjetodavni je situolekt (engl. *consultative*) načelno javan, odnosno polujavan, uključuje sporazumijevanje između poznatih i nepoznatih. U njemu postoje dvije vrste sudionika: stručnjaci i nestručnjaci, poput učitelja i učenika, liječnika i pacijenta, pravnik i klijenta. Stoga su u njemu česti stručni nazivi, i to bar u dvjema inačicama: stručni naziv i višečlani naziv, poput *šumnici ili šumni glasovi*, u hrvatskome međunarodnica ili internacionalizam i domaća riječ, poput *slivenici ili afrikate*. Pozadina, odnosno okolnosti značenja vrlo su jasne – ne pretpostavlja se da primatelj zna puno pa se sve jasno određuje, a dopušteno je prekidanje. U njemu su važne potvrdne riječi poput onih navedenih u (13), odrednice, objašnjenja i parafraze, poput onih u (14) i (15).

- (13) *ha, shvaćam, da-da.*
 (14) *Frikativi su tjesnačni glasovi, tjesnačici. To su glasovi u čijemu oblikovanju govorni organi stvaraju tjesnac kroz koji se zračna struja tare.*
 (15) *To u Vašemu slučaju znači da morate dobiti dozvolu i od općine i od Zavoda za zaštitu spomenika.*

4. Službeni. Službeni je situolekt (engl. *formal*) javan, uključuje i sporazumijevanje među nepoznatima. U govoru ili pismu proizvodnja je uglavnom jednosmjerna, u govoru se ne prekida sugovornika, vrlo je jasna pozadina, odnosno okolnosti značenja. Rabe se jasno određeni nazivi jer je izbor riječi važan, pa se ne uključuju ni kolokvijalizmi, a svakako ne posve nstandardni leksemi. Izrazito su gramatični, ne pojavljuju se ni sažimanja niti sažeti oblici poput *jel'*, *đenja*. U pismu se najčešće pojavljuje u stručnim i znanstvenim radovima, koji su izrazito gramatični. Rabe se složene i višestrukosložene rečenice, posebno u pismu. Neki su primjeri u njima referencijalnim značenjem slični primjerima prisnoga i opuštenoga situolekta.

- (16) *Čeka li Vas otac? Ako ne, biste li s nama išli popiti piće. Dobro, razumijem, doviđenja*
 (17) *Dok sam išla na fakultet, naišla je Maja.*
 (18) *Čuo sam da cijeli razred bježi sa sata. Više ih brine negativna ocjena nego neopravdani sati.*
 (19) *Tajnica je istražila taj slučaj ispitujući osoblje i zaključila da uprava još nije donijela konačan zaključak.*

Tekst naveden u (20) kao primjer pisanoga stila dio je hrvatske inačice znanstvenoga rada.

- (20) *Dok mnogi misle da je npr. oživljavanje zastarjelica ili arhaizama redovito samovoljan potez nostalgičnih ili nacionalistički usmjerenih jezikoslovaca, neke sasvim neočekivane pojave pokazuju da to nije tako. Primjerice, posezanje u prošlost i naglo oživljavanje već stilski sasvim obilježenih aorista i zastarjelih imperfekta u hrvatskome jeziku nije proizašlo iz umjetnoga djelovanja društveno moćnih (starijih) preskriptivista, nego iz uporabe suvremenih tehnologija u komuniciranju mladih govornika (npr. Žic-Fuchs, Tuđman-Vuković 2008). Poruke mobitelima znatno su kraće, a na početku SMS-tehnologije kada su se brojila slovna mjesta i dulje poruke prelamale u dvije, bile su i*

jeftinije ako su se rabili jednostavni prošli oblici (npr. rekoš, gledasmo) umjesto složenih (npr. rekao sam ili gledali smo), a ta je pojava kao izborni sadržaj ušla i u nastavni program u osnovnim školama (Vican, Milanović-Litre 2006).

5. Svečani. Svečani je situolekt (engl. *ceremonial*) javan, uključuje velik raspon primatelja u svečanim ili važnim prilikama. Svojstven mu je širok rječnik s obilježenim riječima, kao dio iz govora Stjepana Radića 24. studenoga 1918. koji sadrži i vjerojatno njegovu najpoznatiju rečenicu *Ne srljajte kao guske u maglu!*

- (21) *Pitam vas, dakle, zašto niste za ovakav sudbonosni korak sazvali cijelo Narodno vijeće? Zato, jer znadete da radite krivo i da bi se to odmah opazilo čim bi se vijećalo javno i u većem krugu. A kolika je istom vaša neustavnost kad pomislim da vi mimoilazite naš Hrvatski državni sabor! O tom je temeljito i nepobitno govorio već zastupnik Hrvoj, pa ja neću o tom duljiti, samo vas upozorujem da se ljuto varate ako mislite da se ovako samovoljno može prijeći preko tisuću i više godina hrvatske povijesti i hrvatske državnosti. Vi do te povijesti i do te državnosti ne držite posve ništa, tobože zato jer da smo mi Hrvati bili pod tuđincem i da je to, tobože, tuđinska povijest. Ali imate u tom dvostruko krivo. Prvo, imate krivo zato jer znalice i hotice prešućujete da smo se mi Hrvati barem mi na ljevici uvijek borili protiv toga tuđinca i da smo u toj borbi znali i pobijediti bar toliko da tuđinac nikada nije bio Hrvatskoj pravi i potpuni gospodar.— Gospodo! Najstrašnija je stvar, najveći je grijeh i najveća politička pogreška svoj rođeni narod stavljati pred gotove činjenice, to jest voditi politiku po gospodskoj svojoj voljici, bez naroda i protiv naroda. Ako to ne vjerujete, dao Bog svima poživjeti toliko, a to neće biti dugo, da vidite kako će hrvatski narod u svojoj republikanskoj i čovječanskoj svijesti vas otpuhnuti baš u času kad ćete misliti da se narod smirio, a vi da ste ga dobro zajahali. Živjela republika! Živjela Hrvatska!*

6. Okamenjeni. Okamenjeni je situolekt (engl. *frozen*), doslovno bi bilo *zamrznuti*, i pri-vatan i javan. Sadrži stalne izraze poput poslovice, izreka, rečenica iz poznatih književnih djela, biblijskih navoda. Rječnik okamenjenoga situolekta često sadrži i arhaizme, ali i frazeme. Riječi i njihov poredak posve su iste svaki put kada se proizvedu, primjerice kao poslo- vica u (22), dio iz Mažuranićeve Smrti Smail-Age Čengića (23) i biblizam u (24).

- (22) *Tko nema u glavi, ima u petama.*
 (23) *Boj se onoga tko je viko bez golema mrijeti jada.*
 (24) *Oko za oko, zub za zub.*

Registar. Registar je, općenito govoreći, spoj leksičkogramatičkih izbora prema društvenim okolnostima i odnosima. Naziva se i dijatipom (engl. *diatype*), u skladu s dijalektom. U njemu se najbrže uočavaju leksemi svojstveni pojedinomu idiomu, iako oni imaju i druga obilježja, sintaktička (npr. ispuštanja, inverzije, pojednostavljanja), fonološka (npr. ispuštanja, zamjene, dodavanja), fonetska (npr. glasnije, brže ili sporije, jako razgovijetno), morfološka (npr. ujednačavanja), komunikacijska (npr. ponavljanja, parafraze, formule). Neki su registri tako specijalizirani da su onima koji ih ne poznaju slabo razumljivi ili nerazumljivi.

Registar pojedini sociolingvisti shvaćaju različito, pa se može govoriti o uskoj, užima, širima i širokim odrednicama.

Uska odrednica. Vrlo je uska odrednica registra da je onidiom povezan s različitim zanimanjima [13: 259], pa bi ga oprimjerivali učiteljski jezik, liječnički, programerski itd. Međutim, takvi se idiomi često zovu (profesionalnim) žargonom (engl. *jargon*), na hrvatskome bi s takvim značenjem bili podvrsta funkcionalnih stilova.

Uže odrednice. Kada se registar razlikuje od stila, često se odnosi na različite skupine sudionika u sporazumijevanju ili na posebne okolnosti uporabe, poput novinarskoga idioma, zakonodavnoga, zračnoprometnoga, sportskoga, bankarskoga, političkoga, razrednoga, sudučkoga, diskdžokejskoga, tepanja, maminskoga. Takvi idiomi svojstveni su skupinama ljudi koje imaju zajedničke interese, poslove ili situacijama povezanima s njima [13: 259].

Donekle sličnu užu odrednicu donosi i S. Gal [7: 155–156], koja smatra da promjene registra u jednojezičnoj zajednici odgovaraju promjenama jezika u višejezičnoj zajednici. Govoreći o Bakhtinovu suprotstavljanju de Saussureu, navodi da bi se teme koje su ga zanimale: medicinski diskurs, pravni govori, čavrljanje i birokratski proglesi, molitve i ogovaranja, govor radnika i elite danas nazivale registrima jednoga jezika.

Šire odrednice. Jedna bi od širih odrednica registra bila da se registar sastoji od lingvističkih izraza koji pokazuju razlike u odnosu među govornicima, njihov profesionalni identitet, različite ideologije ili društvene položaje [7: 155–156].

Šira se odrednica registra u drugim teorijskim pristupima usustavljuje pomoću tri skupine obilježja: polja, sudionika i sredstva [29: 7].

Polje (engl. *field*). Polje se odnosi na društvene okolnosti i namjeru govornika ili pisca te temu proizvodne djelatnosti. Primjerice, polje članka u znanstvenomu časopisu bila bi tema rada, npr. hrvatska naglasna obilježja, a namjera objave širenje vlastitih stavova i znanstvenih spoznaja među kolegama, dok bi iznošenje istih spoznaja u emisiji na televiziji htjelo popularizirati te spoznaje među širokim slojem slušatelja.

Sudionici (engl. *tenor*). Sudionici se odnosi na uloge u jezičnomu međudjelovanju, trajne ili privremene društvene odnose, npr. roditeljski, poučavateljski, prijateljski, službeni. U prethodnim su primjerima sudionici pisac članka, njegovi sustručnjaci i studenti, odnosno pisac i gledatelj emisije.

Sredstvo (engl. *mode*). Sredstvo se odnosi na vrstu jezične djelatnosti poput pripremljenoga ili sadašnjega govora, razgovora, pisanja, dopisivanja. U prethodnim bi primjerima promjena iz pisanja članka u govorenje na televiziji bila (i) promjena sredstva, koja bi članak pretvorila u izlaganje, a uzrokovala bi i leksičkogramatičke promjene.

Široke odrednice. Vrlo širokom odrednicom registra bile bi društvenosituacijske inačice, koje ovise o okolnostima i odnosu među sudionicima [14: 104–105]. Uključuju dob, spol, društvenoekonomski položaj, regionalno podrijetlo jezičnih primatelja i proizvođača, stupanj bliskosti među njima, formalnost situacije. Registrom se smatra i idiom kojim izvorni govornici razgovaraju sa strancima, tj. *tudački* (engl. *foreigner talk*), od kojih neki izrastu u pidžinske idiome, odnosno jezike [26: 242].

Višeslojnost u jeziku i registri. Kako bi se okomita višejezičnost uslijed raslojenosti jednoga jezika na različite idio-me razlikovala od prototipne višejezičnosti, koja uključuje dva različita jezika, okomita se višejezičnost jednom riječju naziva i višeidiomnost [16]. U ovomu će se poglavlju predstaviti dvije inačice višeslojnoga modela. Oni se nazivaju i varijetetskim i registarskim pa se govori o spektru registara i njihovim višim i nižim registrima, mjesno usmjerenijim poput obiteljskoga, poljoprivrednoga [5: 80]. Predstavljajući troslojni

model varijeteta, koji uključuje bazilekt, mezolekt, akrolekt, D. Halwach [12] navodi da se svi govornici služe društveno i kulturno određenim uporabnim jezičnim oblicima ili varijeteta. U samomu se tekstu razlike između bazilekta, mezolekta i akrolekta nazivaju *dijatip-skima*, tj. *dijatipovima*, a one su sinonim registra. Međutim, kako one uključuju i prostorne i društvene idiome, u ovomu će se radu ta dva modela predstaviti kao idiomski model, a ne kao registarski.

Višeslojni idiomski model. Višeslojni model, koji je Honey [14: 96] oprimjerio na fonologiji, uz tri idioma iz troslojnoga uključuje i paralekt i hiperolekt. Pri tomu bazilekt ne pripada standardu, mezolekt mu pripada dijelom, a ostala mu tri: akrolekt, paralekt(i) i hiperolekt pripadaju.

Bazilekt. Prvi je unutrašnji sloj, ili *bazilekt*, koji čine idiomi najužih društvenih skupina kao što su obitelj, bliski prijatelji, najbliža prostorna i društvena skupina (u selima ili nekim gradovima cijelo mjesto poput Dola na Braču ili Čakovca, u velikim gradovima poput Zagreba i četvrt poput Trešnjevke ili čak dio četvrti, poput Kvatrića ili Šalate). Njega čine dijalekti, urbanolekti, sociolekti.

Mezolekt. Srednji sloj, ili *mezolekt*, čine idiomi srednjih društvenih skupina kao što su znanci, sustručnjaci, šira prostorna i društvena okolina. Njega čine regiolekti, tehnolekti i sociolekti velikih skupina govornika.

Akrolekt. Vanjski sloj, ili *akrolekt*, čine normirani idiomi javnosti u širem prostoru koji uključuje škole, medije, upravu, odnosno prestižni ili standardni idiom.

Hiperlekt. Društveno najprestižniji idiom naziva se i hiperlekt (engl. *hyperlect*). Njime govori mali broj ljudi. To bi odgovaralo Kalodjerinu [19] pojmu filološke akademske zajednice koja proizvodi visoki varijetet da se njime u javnomu sporazumijevanju, posebno pisanom, služe i mnogi tehnički, medicinski i drugi visokoobrazovani građani iz ostalih akademskih područja (ne samo humanističkih ili društvenih) koji rado i spremno ovladavaju obilježjima toga idioma, te mnogi vjernici koji taj idiom povezuju s drugim poljima svojega svjetsnoga truda i izbora.

Paralekt. Vrlo je sličan hiperlektu, no ima i neka manja nestandardna obilježja s dva podtipa. Prototipni bi bio paralekt s nekim zamjetljivijim nestandardnim obilježjima, koji je i dalje bliži hiperlektu nego pokrajinskomu mezolektu, a drugi bi bio *paralekt vrlo bliz(ak) hiperlektu* ako se nestandardna obilježja ipak zamjetna.

Kao što se vidi iz opisa, višeslojni model uključuje stupnjevitost pa se rasprostire od bazilekta, preko mezo-bazilekta, mezolekta, mezo-akrolekta, paralekta do hiperlekta. Višeslojni bi model bilo jednostavnije primijeniti na hrvatsku višeidiomnu raslojenost, posebno stupnjevanje akrolekt, paralekt i hiperolekt jer se oni mogu nazvati registrima standardnoga jezika, a kao što je rečeno, dijelom i mezolekt.

Zaključak. Uslijed šarolikosti naziva i njihovih odrednica u stranoj literaturi, poglavito na engleskome kao međunarodnomu jeziku znanstvenoga i stručnoga sporazumijevanja, ali i u hrvatskome, nije se lako snaći među nazivima za različite vrste jezične raslojenosti. Pokazalo se da se predstavljanje postojećih naziva unutar podjele na glavne vrste raslojavanja, posebno društvenih, može učiniti preglednijim ako se razdvoje funkcionalni stilovi ili funkciolekti, ljestivica formalnosti jednoznačno pripíše situacijskim stilovima ili situolektima, pa se tako oslobodi od prevelike višeznačnosti ne samo naziv stil, nego i naziv registar, a uz nazive bazilekt, mezolekt, akrolekt uvedu i nazivi paralekt i hiperlekt.

Usustavljen i oprimgjeren popis različitih idioma jednoga jezika može biti jedan korak do lakšega učenja najviših razina ovladanosti hrvatskim. U budućim bi radovima trebalo za hrvatski i srodne jezike usustaviti i druge sociolingvističke nazive poput naziva mediolekt, digilekt, kronolekt i dr.

Literatura

1. *Bagić K.* Treba li pisati kako dobri pisci pišu / K. Bagić. – Zagreb : Disput, 2004. – 228 s.
2. *Bergovec M.* Kognitivni aspekti terminološke varijacije / M. Bergovec // Jezik i um. Knjiga sažetaka. – Rijeka : HDPL, 2018. – S. 38–39.
3. *Blagoni R.* Metafora jezičnoga otoka / R. Blagoni // Tabula 2. – 2011. – S. 16–27.
4. *Cobarrubius J.* Ethical issues in Language Planning / J. Cobarrubius // Progress in Language Planning : International Perspective. – Mouton : The Hague, 1983. – S. 41–85.
5. *Denison N.* Language Change / N. Denison // Handbook of Sociolinguistics. – Blackwell : Malden / Oxford/Carlton, 1998. – S. 65–80.
6. *Fuderer T.* Jezična situacija u Ukrajini : pogled izvana / T. Fuderer // Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim II. – Zagreb : FF Press, 2011. – S. 85–96.
7. *Gal S. S.* Multilingualism // S.S. Gal // Sociolinguistics. – Routledge ; London ; New York. 2007. – S. 149–156.
8. *Granić J.* Vertikalna stratifikacija jezika i društva / J. Granić // Obdobja 32. 2015. – S. 142–155. Dostupno : <http://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/32-Granic.pdf> Pristup : 18. 06. 2018.
9. *Grčević M.* Suvremena jezična situacija u slavenskim zemljama / M. Grčević // Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim II. – Zagreb : FF Press, 2011. – S. 143–159.
10. *Greenevail Craig C.* Language Contact and Language Degeneration / Craig C. Greenevail // Handbook of Sociolinguistics. – Malden/Oxford/Carlton : Blackwell, 1998. – S. 257–270.
11. *Habijanec S.* Odrzi jata u rusinskom jeziku / S. Habijanec // Rasprave Ihj 35. – 2009. – S. 95–109.
12. *Halwach D. W.* Sociolingvistika / D. W. Halwach // Uvod u lingvistiku (II. prošireno izd.). – Zagreb : Školska knjiga, 2007. – S. 217–244.
13. *Holmes J.* An Introduction to Sociolinguistics (III. izd.) / J. Holmes. – Essex : Pearson, 2008. – 538 s.
14. *Honey J.* Sociophonology / J. Honey // Handbook of Sociolinguistics. – Malden/Oxford/Carlton : Blackwell, 1998. – S. 92–106.
15. *Hudeček L.* Hrvatski jezik i jezik književnosti / L. Hudeček // Raslojavanje jezika i književnosti. – Zagreb : FF press. 2006. – S. 57–79.
16. *Jelaska Z.* Die Stellung des Standards im Varietätenspektrum : Zweck, Anwendbarkeit und Beherrschbarkeit des Standards / Z. Jelaska // Typen Slavischer Standardsprachen. – Wiesbaden : Harrassowitz, 2013. – S. 99–118.
17. *Jelaska Z.* Kategorija nasljednoga govornika : središte i granice / Z. Jelaska // Romanoslavica 52/2. – 2015. – S. 171–187.
18. *Katičić R.* Zapisnik s 24. sjednice Vijeća za normu hrvatskoga književnoga jezika Dana 7. prosinca 2009. / R. Katičić https://hr.wikisource.org/wiki/Zapisnik_s_24._sjednice_Vij%C4%87a_za_normu_hrvatskoga_standardnog_jezika. Pristup : 18. 06. 2018.
19. *Kalogjera D.* Iz kritičkih i pragmatičkih rasprava o standardizaciji jezika / D. Kalogjera / Standardni jezici i sociolekti u 21 stoljeću. Srednja Europa. – Zagreb : HDPL, 2014. – S. 1–22.
20. *Löffler H.* Germanische Soziolinguistik – Grundlagen der Germanistik / H. Löffler. – Berlin : Erich Schmit Verlag, 1985. – 267 s.
21. *Matešić M.* Odrz jezične uporabe u normativnim priručnicima hrvatskoga jezika / M. Matešić // Javni jezik kao poligon jezičnih eksperimenata. B. Kryzan-Stanojević (ur.). – Zagreb : Srednja Europa HDPL, 2013. – S. 39–51.

22. *Matešić M.* Između elitizma i demokratizacije : standardni jezik u akademskoj zajednici / M. Matešić M. Plešković // Standardni jezici i sociolekti u 21 stoljeću. – Zagreb : Srednja Europa, HDPL, 2014. – S. 23–42.
23. *Mićanović K.* Hrvatski s naglaskom : standard i jezični varijeteti / K. Mićanović. – Zagreb : Disput. 2006. – 172 s.
24. *Mićanović K.* Jezik kao prostor varijeteta. Zagrebačka slavistička škola 2008 / K. Mićanović : <http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1838&naslov=jezik-kao-prostor-varijeteta>. Pristup : 18. 06. 2018.
25. *Pranjčević I.* Hrvatski jezik i biblijski stil / I. Pranjčević // Zagrebačka slavistička škola 2008. <http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1837&naslov=hrvatski-jezik-i-biblijski-stil>. Pristup : 18. 06. 2018.
26. *Rickford J.* Language Contact and Language Generalisation / J. Rickford J., Mchorter // Handbook of Sociolinguistics. – Malden/Oxford/Carlton : Blackwell, 1998. – S. 238–256.
27. *Silić J.* Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika / J. Silić. – Zagreb : Disput, 2006. – 300 s.
28. *Silić J.* Gramatika hrvatskoga jezika / J. Silić, I. Pranjčević. – Zagreb : Školska knjiga, 2006. – 422 s.
29. *Stockwell P.* Sociolinguistics / P. Stockwell. – London : Routledge, 2002. – 213 s.
30. *Udier S.L.* Jezik književnosti i sustav funkcionalnih stilova standardnoga jezika / S. L. Udier // Lahor 9. – 2010. – S. 7–20.
31. *Udier S. L.* Kakvom jeziku poučavati neizvorne govornike? Viši i niži varijetet u poučavanju hrvatskoga kao inoga jezika / S. L. Udier, M. Gulešić Machata // Croatica 5. – 2011. – S. 329–349.
32. *Udier S. L.* Registri i hrvatski kao ini jezik / S. L. Udier, M. Gulešić Machata // Výuka jihoslovanských jazyků v dnešní Evropě. – Brno : Porta Balcanica, 2011. – S. 64–71.
33. *Veszelszki Á.* Digilect : The Impact of Infocommunication Technology on Language / Á. Veszelszki. – Berlin : Walter de Gruyter, 2017. – 356 s.

*Стаття: надійшла до редакції 16.07.2018
прийнята до друку 20.08.2018*

LECTAL VARIATIONS OF CROATIAN LANGUAGE – STYLES AND REGISTERS

Zrinka Jelaska

*University of Zagreb,
Chair for Croatian Standard, Department of Croatian
School of Humanities and Social Sciences,
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb,
tel.: +385-1-4092 074,
e-mail: zjelaska@ffzg.hr*

This paper discusses language varieties that make native speakers vertical bilinguals, or plurilinguals, in order to acknowledge the complexity of data L1 as well as L2 speakers have to acquire in order to become competent speakers. The data is driven from Croatian, as well as terms and categorization, but categories which are more clearly defined are meant to be universal. Some equivalents that exist in other languages, mostly in English and German, are

given Croatian forms, esp. category *funciolect* (functional style) and *situolect* (situational style), which is taken as term that covers formality range: intimate *situolects*, casual, consultative, formal, ceremonial, frozen. Terms *jezik* 'language', *idiom* 'lect', *kod* 'code', *stil* 'style', *varijanta* 'variant', *varijacija* 'variation', *varijetet* 'variety' are briefly discussed, as well as *geolect* 'geolect', *sociolect* 'sociolect' and *registar* 'register'. As the later term may include different range of content, from very narrow that refers to professional *lects*; through one that refers to different groups of people with common interests or occupations, or the language used in situations involving such groups, or event-types, typical speakers and functions; or very wide that includes all kinds of social and contextual variations that depend on circumstances and the relationship between the participants. The paper introduces multilayer model of *lects* after Honey (1998: *bazilekt* 'basilect', which includes many types of *lects*, such as dialects, *urbanlects*, some *sociolects*, as well as intimate *situolects*, *mezolect* 'mezolect', which includes *regiolects*, *teholects*, some *sociolects*, as well as consultative *situolect*; *akrolect* 'acrolect', which includes standard, formal *situolects*; *paralekt* 'paralect' and *hiperlekt* 'hyperlect' which may be viewed as registers of standard.

Key words: Croatian language, vertical plurilinguality, *funciolect*, *situolect*, register.